

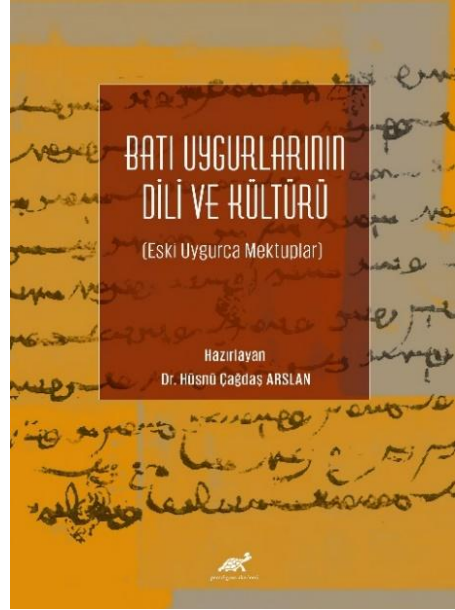
Bitig Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Bahar 2025 / 1: 95-98.

ARSLAN, Hüsnü Çağdaş (2023), *Batı Uygurların Dili ve Kültürü (Eski Uygurca Mektuplar)*, Paradigma Akademi Yayınları, Çanakkale, 289 s.

İlknur ÜSTÜN*

Uygurlar, Türkçe kaynaklarda ulus olarak ilk defa Orhon yazıtlarından Bilge Kağan yazıtında karşımıza çıkmıştır. Tarihsel olarak ise Türk tarihinin önemli bir dönemine sahiplik eden Eski Uygurlar, Kutlug Bilge Kül Kağan tarafından 744 yılında kurulmuştur. 844 yılında Kırgızlar tarafından yıkıldıktan sonra geriye kalan boylarından bazıları Turfan bölgesine göç etmişlerdir. Bu bölgede yaşayan Türkler Batı Uygurlar olarak tarihte yer edinmişlerdir. Batı Uygurlar Turfan’da yaşarken dönemleriyle ilgili birçok eser bırakmıştır.

Turfan bölgesinde bulunan yazmalar, çeşitli türde metinlerden oluşmaktadır. Bunların arasında birçok mektup örneğine rastlamaktayız. Burada tanıtacağımız Hüsnü Çağdaş Arslan’ın Batı Uygurların Dili ve Kültürü (Eski Uygurca Mektuplar) adlı eserinde Batı

* Yüksek lisans Öğrencisi, Eğitim Fakültesi-Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü Dokuz Eylül Üniversitesi (Türkiye). E-posta: ustunnilknur@gmail.com/ ORCID ID: 0009-0006-7485-1539.

Uygurların dil ve kültürünü incelemek için başlattığı kitap serisine Eski Uygurca mektuplar inceleyerek başlamıştır.

Osman Fikri Sertkaya, Eski Uygur mektupları üzerine çalışma yapmış önemli bir araştırmacıdır. Sertkaya, 2012 yılında listesindeki 110 mektup ve Takao Moriyasu'nun yayımlamış olduğu 40 mektubu işaret ederek toplam 150 tane mektubun varlığından bahsetmiştir. Moriyasu, 2019 yılında yayımladığı *Corpus of the Old Uighur Letters from the Eastern Silk Road* çalışmasıyla 209 adet mektubu derleyip incelemiştir. Eski Uygurca mektuplar üzerine Takao Moriyasu'nun inceleme çalışmaları olsa da Arslan'ın incelemesinin Türkiye'de yapılmış olması Türkiye Türkolojisi için güzel bir gelişmedir.

Eser toplam 5 bölümden oluşmaktadır.

Bölüm I Giriş

Bölüm II Eski Uygurca Mektuplar

Bölüm III Açıklamalar

Bölüm IV Mektupların Söz Varlığı

Bölüm V Ekler ve Kaynakça

Birinci bölüm kendi içinde 3 alt kısımdan oluşmaktadır

“Uygurlar ve Eski Uygurca” (s.3-8) adlı birinci kısımda Uygurlar ve Uygurca hakkında genel bir bilgi verilmektedir. Bu dönemde Budizm'in etkileri oldukça fazla görüldüğü için Budizm dini ritüelleri hakkında bilgiler olup aynı zamanda bu ritüellerin uygulanış biçimleri gibi konuların işlendiği metin örneklerinin çokça bulunmasından dolayı, yazar Budizm'in tarihi ile ilgili bizimle bazı dipnotlar da paylaşmaktadır.

“Turfan'da Bulunan Eski Uygur Mektupları ve İlgili Araştırmalar” adlı (s.8-13) ikinci kısmında Turfan bölgesinde bulunan Eski Uygur mektupları ile ilgili araştırmaları özetlenip, mektup türünün Türk edebiyatında tarihî gelişimi ve Eski Uygurca mektuplarla ilgili araştırmaların bibliyografyası biçiminde sunulmuştur.

“Takao Moriyasu'nun *Corpus* Çalışması ve Uygurca Mektupların Tasnifi” (s.13-22) adlı üçüncü kısımda Takao Moriyasu'nun *Corpus* çalışmasına ve Uygurca mektupların tasnifine yer verilmiştir. Moriyasu adı geçen eserinde Eski Uygur mektuplarını A~E tipi formülle sınıflandırmıştır. Moriyasu'nun bu tasnifi Eski Uygur mektuplar ilgili araştırmalara da kaynaklık etmektedir.

Arslan, bu sınıflandırmayı inceleyerek mektupların hangi ölçütlere göre tasnif edildiğini ve bu tasnifin ne şekilde yapıldığını nasıl gruplara ayrıldığını bize ayrıntılı bir şekilde anlatarak bu sınıflandırılmalara birçok örnek vermiştir. Moriyasu aynı zamanda Uygur yazı stillerinden bahsederek yazı stillerinin kullanım şekillerine göre sınıflandırılması ve yazı stillerine göre metinlerin hangi döneme ait olduğunu saptamaya çalışmıştır.

Yazar, eserin ikinci bölümünde (s.27-83) “Eski Uygurca Mektuplar” başlığıyla Eski Uygurca mektup metinlerine yer vermiştir. Toplam altmış beş fragmanlık elli iki tane mektubun harf çevrimini, yazı çevrimini Türkiye Türkçesine aktarımını yapmıştır.

Eserin üçüncü bölümü (s.83-98) “Açıklamalar” dan oluşmaktadır. Açıklamalar da kendi içinde 2 kısımdan oluşmaktadır “Mektupların Yapıları Dili ve İçerikleri Üzerine” adlı ilk kısımda mektup metinleriyle ilgili sıralı olarak açıklamalara yer verilmiştir. Bu açıklamalarda, Eski Uygurca mektupların yapısı, kullanılan kâğıtların ölçüleri, hangi kâğıda yazıldığı gibi incelemeler yapılmıştır. Bu dönemde yazılan mektuplarda kullanılan kâğıtların Eski Budist metinlerinden kalma ikinci el kâğıtlar olması gibi bir gerçeğin üzerinde durulmaktadır.

Ayrıca bu bölümde Eski Uygurca mektupların dili, içeriği ve söz varlığı da ayrıntılı olarak incelenip yorumlanmıştır. Aynı zamanda Eski Uygurca mektuplarla ilgili yorumlar ve açıklamalar, bu zamana kadar yapılan çalışmaların içeriği göz önüne alınarak özellikle Moriyasu’nun *Corpus of the Old Uighur Letters form the Eastern Silk Road* adlı eserindeki bilgilerle kıyaslanmaktadır.

Üçüncü bölümün ikinci kısmında (s.98-101) “Mektupların Tarihlendirilmesi Üzerine Açıklamalar” adlı başlık bulunmaktadır. Moriyasu aynı zamanda Uygur yazı stillerinden bahsederek yazı stillerinin kullanım şekillerine göre sınıflandırılması ve yazı stillerine göre metinlerin hangi döneme ait olduğunu saptamaya çalışmıştır. Yazar burada mektubun hangi kâğıdın üzerine yazıldığına bakarak hangi dönemde yazıldığına dair önemli çıkarımlar yapabileceğini göstermektedir. Veyahut mektubun içeriğine, diline ve kullanılan kelimelere bakılarak da yazıldığı dönem hakkında bilgi alma imkânını sunmaktadır. Moriyasu’nun çalışmalarında bahsettiği “yazı stilleri sayesinde yazıldığı tarih hakkında bilgiler edinebiliriz” görüşünü örneklerle kanıtlamaktadır.

Kitabın dördüncü bölümünde (s.101-217) “Mektupların Söz Varlığı” adını taşıyan kapsamlı bir etimolojik sözlük hazırlanmıştır. Sözlükte, eserde olan elli iki mektubun içeriğinde yer alan kelimeler dışında başka mektup metinlerinde karşımıza çıkabilecek olan kelimeler de ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Sözlükte yer alan kelimeler, Türk edebiyatı tarihindeki edebî metinlerinde geçen cümle örnekleriyle birlikte açıklanmıştır.

Yazar, kendi uzmanlık alanından hareketle sözlükte kelimelerin anlamını sadece açıklamakla kalmayıp ortak sözcükleri çağdaş Hakasça ile kıyaslayarak günümüzle bir ilişki kurmayı hedeflemiştir. Kelimelerin geçtiği metinleri kaynakça göstererek örnek cümleler vermiş ve bu şekilde kurduğu bağı güçlendirmiştir.

Son olarak Kaynakça (s.217-231) ve Ekler bölümleri (s. 231-289) vardır.

Hüsnü Çağdaş Arslan, Batı Uygurların Dili ve Kültürü serisinin ilk kitabı olan Eski Uygurca Mektuplar kitabıyla külliyatımıza kapsamlı bir derleme çalışması katmıştır. Batı Uygurlarının dili ve kültürleri hakkında Türkiye’deki yayın sayısı hayli azdır. Eserde bu zamana kadar Batı Uygurlarındaki mektup türünde yapılan çalışmalar derlenmiş, gelecek çalışmalara kaynaklık etmesi amacıyla bahsi geçen mektupların orijinal örneklerine ve çevirilerine yer verilmiştir. Kitapta Eski Uygurca mektupları merak edenler veya mektuplar üzerinde çalışma yapacaklar için geniş kapsamlı etimolojik sözlük bulunmaktadır.

Paradigma Akademi Yayınları tarafından yayımlanan Batı Uygurların Dili ve Kültürü serisinin ilk kitabı olan *Eski Uygurca Mektuplar* Eski Uygurca ile ilgili külliyata bir yenisini eklemiştir. Eski Uygurca eserler üzerine günümüze kadar çok fazla derleme çalışması yapılmamıştır. Arslan, *Eski Uygurca Mektuplar*

eseriyle başladığı kitap serisinde bu zamana kadar bulunmuş Eski Uygurca Mektupları derleyip analizler yaparak alan için kapsamlı bir çalışma hazırlamıştır. Eser özel bakışla mektuplar, ancak genel bakışla Eski Uygurca üzerinde çalışacak araştırmacılarla meraklı okuyucunun ilgisini çekecektir.

Sonuç olarak Hüsnü Çağdaş Arslan Eski Uygurca mektupları derleyerek Türk tarihi bilimine önemli bir katkıda bulunmuştur. Bu katkısından dolayı Hüsnü Çağdaş Arslan'a teşekkür eder, çalışmalarının devamını dileriz.